

levels, forming a peculiar type of thinking. The courses of geography in Ukraine: "Ukraine in the world: nature, population" and "Ukraine and the world economy" are the final stage of school geographic education for pupils of the secondary school. A young person is obligated to know the fundamentals of the intellectual, scientific, spiritual achievements of the people. The geography of Ukraine forms not only the representative of the Ukrainian people, but also the bearer of culture, the translator of the Ukrainian with all its priorities and problems. The process of becoming a Ukrainian citizen as a modern socio-cultural phenomenon is inseparably linked with the geographical education in Ukraine.

The significance of geography of Ukraine as an integrative school subject is highlighted. The significance of geography of Ukraine is also seen against the background of the main directions of modernization of the national education system, in particular the innovative development of not only geographic, but also science-mathematical and engineering education, where STEM-learning is being formed (S - Science, T - Technology, E - Engineering, M - Mathematics), through which pupils develop innovative, constructive, inventive abilities, technical literacy is formed, skills of solving complex problems, and, on the basis of this, the general level of intelligence grows.

Economic education develops the ability to orient in the world surrounding, develops the skills of rational economic behavior as a consumer, hired employee, taxpayer, forms financial literacy and entrepreneurial competence.

Examples of such approaches are illustrated through the geography textbook created on a competent basis – Geography for the 9th form of the authors O. F. Nadтока and O. M. Topuzov (UEPC "Orion", 2017).

The article remarks the actuality of textbooks creation on a competent basis. One of the directions of completing this task is to take into account aspects of economic and STEM education, structuring and selecting the educational information. For this purpose, it is important that the content part of the textbooks meets the following criteria: actuality and relevance to the present time, taking into account modern scientific knowledge, reflection of the system of science and culture in the content of education, humanization and activity approach, the need for combination of compulsory and additional components in its content.

Keywords: teaching of geography of Ukraine, child centering, economic and STEM-education, competence-oriented education, textbook functions.

УДК 37.026.3

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЧЕРЕЗ ЗМІСТ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА ГЕОГРАФІЇ

***Т. Г. Назаренко,**
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України
e-mail: geohim@ukr.net*

***Н. В. Шиліна,**
кандидат педагогічних наук,
вчитель географії та економіки
Київська гімназія № 283*

Автори статті – Назаренко Тетяна Геннадіївна – фахівець у галузі методики навчання географії та співавтор підручника географії для 10 класу, та Шиліна Наталія

Володимирівна – вчитель географії, що працює із зазначеним підручником. У статті порушено питання про структурні особливості змісту сучасного підручника з географії, що формує географічну компетентність учнів.

На основі проведених психолого-педагогічних досліджень з використання навчальної книги на уроках географії в школі авторами сформульовано визначальні вимоги до змістового наповнення підручника з географії щодо формування географічної компетентності в учнів та надано консеквентні орієнтири до діяльності вчителів.

Ключові слова: підручник з географії; зміст географічного курсу; старшокласники; навчальна програма; курси за вибором; географічна компетентність; методична робота з підручником.

Постановка проблеми. Складові змісту базової і повної загальної середньої освіти в Україні, що ґрунтуються на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів висувають нові вимоги до навчальних і методичних посібників для загальноосвітніх навчальних закладів [3].

Впровадження в освітню практику компетентнісного підходу обумовлює виникнення суперечностей між розробкою і реалізацією компетентнісно-орієнтованої системи навчання географії, з одного боку, й існування навчальних і методичних посібників для загальноосвітніх навчальних закладів, орієнтованих на знанняво-предметну систему навчання – з іншого [6, с. 53–54].

Зважаючи на викладене, вважаємо за доцільне переглянути вимоги до змістового наповнення підручника географії з погляду формування в учнів різних компетентностей, а особливо предметних. Нові вимоги до науки географії обумовлюють і нові підходи до понятійного наповнення змісту навчального матеріалу шкільного підручника.

Сучасний підручник географії забезпечує науковість змісту географічного навчального матеріалу, точність, простоту і доступність його викладу, чіткість формулювання визначень понять, законів, ідей, грамотну та доступну мову тексту, правильний розподіл навчального матеріалу за розділами і параграфами. Головне його призначення – допомогти учням самостійно закріпити і поглибити знання, здобуті на уроці географії, що даватиме змогу учневі інколи навчатися самостійно [13, с. 164].

Нині спостерігаємо тенденцію до створення інтерактивного середовища під час навчання, тому в підручнику навчальний матеріал має посилити теоретичні знання через систему практичної діяльності, коли відбувається співпраця між учасниками навчально-виховного процесу [8, с. 221]. Тому змінюються вимоги до навчально-методичного апарату підручника – він виконує функцію управління пізнавальною діяльністю учнів, містить рекомендації до способу вивчення пропонованого географічного матеріалу, сприяє розвитку творчої активності учнів та формуванню в них умінь самостійно застосовувати здобуті знання на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі загальнотеоретичного підходу до проблеми диференціації змісту освіти, над яким працювали вчені Ю. Бабанський, Н. Бібік, О. Бугайов, М. Бурда, Н. Буринська, В. Кизенко, В. Монахов, В. Фірсов, Н. Шахмаєв та Д. Епштейн;

теорії профільної орієнтації старшокласників (Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн); концепції розвитку пізнавальної активності учнів під час навчання і виховання (М. Данилов, Б. Єсіпов, Я. Коменський, І. Лернер, М. Скаткін, К. Ушинський); концепції географічної освіти (Ф. Заставний, В. Корнєєв, О. Надтока, В. Обозний, А. Сиротенко, П. Шищенко, В. Яценко); та концепції навчання географії в профільній школі (Г. Ісаєва, О. Кравчук, Л. Круглик, Т. Назаренко, О. Топузов, Л. Тименко) нами робиться висновок, що автори підручника мають ретельно підійти до навчального змісту, який має сформувати географічні компетентності в учнів.

На основі наукових досліджень Л. П. Величко [1], Н. Б. Голуб [2], Т. М. Засекіної [4], О. М. Топузова [9], спрямованих на пошук інноваційних шляхів до відбору, структурування та реалізації змісту шкільної освіти в програмах, підручниках та навчально-методичних посібниках на засадах компетентнісного підходу, нами зроблено висновок, що всі вчені сходяться на розумінні того, що процес розвитку методики навчання обов'язково має результатом певні зміни у змісті, і навпаки – ідеї змісту спонукають розвиток предметної методики та формування предметної (географічної) компетентності учнів основної школи [7, с. 13].

Навчальною літературою нового покоління є підручники системорозвивального навчання. Головна пріоритетна лінія в системорозвивальних сучасних підручниках – це перевага практичних вмінь, отриманих у результаті теоретичних знань.

Формулювання цілей статті. Оскільки змістова цілісність навчально-виховного процесу з певного предмета залежить від методичної цілісності змісту підручника і якості систем завдань і запитань із засвоєння наукових понять, вироблення практичних навичок та спонукання учнів до створення власного самоосвітнього простору, у статті розкривається використання різноманітних текстових особливостей підручника для формування географічної компетентності в учнів.

Виклад основного матеріалу. Працюючи над створенням підручника географії для профільної школи, ми на початковому етапі визначилися щодо власної концепції навчання географії в профільній школі, спираючись на загальновідому практику створення підручників, яка розроблялася різними вченими.

Визначальною ознакою в підручнику для профільного рівня (авторів О. М. Топузова, Т. Г. Назаренко, Л. В. Тименко) є процес формування географічних понять, умінь та навичок і перетворення їх у знання. З цією метою зміст підручника передбачає діяльність учнів на різних рівнях засвоєння знань, класифікацію питань-завдань [10]. Зокрема, методичний апарат підручника націлений на реалізацію діяльнісного підходу до навчання, де учень виступає в ролі дослідника, вченого, аналітика.

Структура підручника має два розділи. У першому розділі подається інформація про основні тенденції та закономірності розвитку географічної оболонки, особливості соціально-економічного, політичного та

соціокультурного розвитку світового господарства, географія світових ресурсів і населення, міжнародний географічний розподіл праці. Належне місце відведено інформації про відомих географів і сучасні досягнення географічної науки. На закінчення першого розділу висвітлюються глобальні проблеми людства і шляхи їх вирішення.

У другому розділі підручника розглядаються регіони світу. Зберігаючи географічну складову, автори створили умовні «території» (як географічна одиниця для позначення певного простору), де учень зможе виконати практичні та творчі завдання, а також у цій рубриці поміщені тести для тренування під час тематичного оцінювання знань та зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО).

Окрім текстового матеріалу, в підручнику подається відеоряд (ілюстрації, картографічний матеріал, малюнки, фотографії, схеми, графіки, діаграми, портрети вчених тощо), що виступає як самостійне джерело інформації, формує географічні знання, впливає на образне сприйняття нової інформації та її систематизацію.

У процесі формування навчального матеріалу враховано вікові особливості учнів і можливості використання знань, отриманих під час вивчення попередніх географічних курсів і спрямованих на відстеження динаміки якісних змін знань та розвитку учнів. Окремо в підручнику розміщено рекомендації виконання практичних робіт і приклади розв'язання географічних практичних завдань.

Визначальне завдання сучасної прикладної освіти полягає у тому, щоб допомогти учневі застосовувати знання для того, щоб вони були корисними і ними можна було б скористатися у повсякденному житті. Тобто монетизувати знання через спеціальну компетентність (у нашому випадку географічну). Цим вимогам здебільшого відповідає і оновлений зміст навчальної програми з географії [11].

Найбільш корисний підхід до цієї проблеми дає навчальна практична робота – форма організації навчально-виховного процесу, яка потребує об'єднання аналітичного аспекту з людським сприйняттям, інтуїцію з практичними методами навчання та прикладним застосуванням.

Формування предметної компетентності пов'язане з виконанням певних видів діяльності [5, с. 31]. Варто з'ясувати, яким же чином залучити учнів до відповідного процесу.

Вивчення географії на сучасному етапі неможливе без набуття практичних умінь та навичок, які формуються під час виконання практичних робіт. Саме практичні роботи надають учням можливість активно навчатися, здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність, творчо осмислювати процеси і явища, що відбуваються в навколишньому середовищі та суспільстві.

Наразі практична робота – один з перспективних методів пізнавальної діяльності в навчанні. Відомо, що рівень навчальної компетентності вимірюється та оцінюється здібністю учня набувати нові знання, використовувати їх у навчальній і практичній діяльності. За сенсом практичні роботи повинні окреслити учням матеріал для вивчення, формування та засвоєння географічних понять, методів і навичок через діяльність за

створенням і дослідженням географічних об'єктів, процесів і явищ. Інакше кажучи, під час виконання практичної роботи перед вчителями географії стоїть задача підбору практичних завдань, які б забезпечили реалізацію різних видів діяльності в опануванні учнями географічною термінологією [12, с. 368].

Практична робота дає можливість поєднати на уроках теоретичну та прикладну діяльність для успішного формування у школярів географічної картини світу через вироблення умінь та навичок практично застосовувати сформовані географічні поняття, користуватися різними джерелами географічної інформації, самостійно шукати, аналізувати і застосовувати їх.

Пріоритетною ознакою роботи з підручником ми вважаємо практично-дослідний зміст. Сприяти дослідницькій діяльності учнів у процесі вивчення географії в профільній школі, на нашу думку, буде система питань, вправ і завдань практично-дослідного змісту, які направлять їх на конкретне наукове дослідження.

Географічна компетентність повинна сформувати пошуковий стиль мислення, прищепити інтерес і смак до пізнання і дослідження, розвивати можливість бачити і цінувати красу доказового міркування, навчити загальним закономірностям майбутньої діяльності, озброїти методами оволодіння і синтезу нових географічних знань [8, с. 219].

Відмінності географічної компетентності проявляються через шість рівнів її сформованості: нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний, практичний, компонентний, динамічний, розвиток яких фіксується на предметному (географічному), причинно-наслідковому, теоретичному й абстрактному рівнях.

Перед новою українською школою щодо формування географічної компетентності стоїть завдання в пропаганді географічного підходу до дослідницької предметно-професійної діяльності в навчанні, а також у впровадженні методів географічної освіти у викладанні географії в школі. Для цього необхідно посилити значення географічної освіти через різні факультативи, курси з поглибленого вивчення географії та курси за вибором: «Політична географія», «Конструктивна географія», «Геоінформаційні системи», «Географія природокористування», «Географія мов», «Географія культури світу», «Географія медицини, «Країнознавство».

Наведемо приклад з практики реалізації компетентного підходу на уроці географії в школі:

- використання отриманих знань: згадати елементи набутих знань з попередніх курсів географії; вивчити новий навчальний матеріал і отримати досвід набутих знань з діаграм, схем, таблиць;

- сформувати в умовах шкільного процесу навчально-пізнавальну та дослідницьку компетентність, яка допоможе учневі фіксувати своє ставлення до проблеми, яка вивчається, і її розуміння;

- компетентність необхідно формувати за умови творчого, самостійного набуття знань та одержання практичних умінь, які дадуть можливість розвивати мислення і пам'ять;

- створювати творчі, пізнавальні та проблемні завдання для визначення рівня компетентності.

Висновки. Компетентність ставить високі вимоги до самостійної професійної діяльності, що базується на глибоких предметних знаннях, уміннях брати на себе відповідальність, здатність діяти конструктивно, раціонально, гнучко, активно, творчо, об'єднувати свою індивідуальність та знаходити оптимальні способи реалізації свого особистісного потенціалу.

Таким чином, компетентнісний підхід у шкільній географічній освіті має супроводжуватися змінами в підходах і механізмах формування навчального географічного змісту, враховуючи при цьому концепцію і стандарти освіти. І як наслідок, впровадження компетентнісного підходу в навчанні географії вимагає перегляду змісту географічної освіти, що забезпечить можливість відібрати та структурувати його, тим самим досягти бажаного результату.

Використані джерела

1. Величко Л. Методична система навчання хімії: перезавантаження / Л. Величко // Біологія і хімія в сучасній школі. – 2013. – № 3. – С. 7–13.
2. Голуб Н. Б. Методичні рекомендації щодо навчання української мови в умовах компетентнісного підходу / Н. Б. Голуб // Дивослово. – 2013. – № 9. – С. 2–8.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>
4. Засекіна Т. М. Розробка підручників з фізики для основної школи на засадах особистісно-орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів / Т. М. Засекіна // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2012. – Вип. 12. – С. 372–376.
5. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / під заг. ред. І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
7. Концепція змісту географічної освіти для профільної школи // Географія та основи економіки в школі. – 2007. – № 7–8. – С. 12–15.
8. Топузов О. М. Методичний компонент змісту нового підручника з географії для профільної школи / О. М. Топузов, Т. Г. Назаренко // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Педагогічна думка, 2009. – Вип. 9. – С. 219–223.
9. Топузов О. М. Роль і місце підручника в реалізації компетентнісного підходу до навчання / О. М. Топузов // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2012. – Вип. 12. – С. 241–247.
10. Підручник «Соціальна і економічна географія світу» – 10-й клас (профільний рівень) / О. М. Топузов, Т. Г. Назаренко, Л. В. Тименко. – К. : Педагогічна думка, 2010. – 372 с.
11. Навчальна програма з географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/
12. Шиліна Н. В. Проблема формування географічних понять у змісті сучасних шкільних підручників з географії / Н. В. Шиліна ; Ін-т педагогіки АПН України // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2009. – Вип. 9. – С. 367–374.
13. Шиліна Н. В. Дидактичні засади створення підручників з географії для старшої школи: історичний екскурс / Н. В. Шиліна // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол. ; наук. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2012. – Вип. 12. – С. 763–769.

References

1. Velychko L. *Metodychna systema navchannia khimii: perezavantazhennia* / L. Velychko // *Biolohiia i khimii v suchasni shkoli.* – 2013. – N 3. – S. 7–13.
2. Holub N. B. *Metodychni rekomendatsii shchodo navchannia ukrainskoi movy v umovakh kompetentnisnogo pidkhodu* / N. B. Holub // *Dyvoslovo.* – 2013. – N 9. – S. 2–8.
3. *Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity [Elektronnyi resurs].* – Rezhym dostupu: <http://www.mon.gov.ua/>
4. Zasiiekina T. M. *Rozrobka pidruchnykiv z fizyky dlia osnovnoi shkoly na zasadakh osobystisno-orientovanoho, diialnisnogo ta kompetentnisnogo pidkhodiv* / T. M. Zasiiekina // *Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats.* – K. : Ped. dumka, 2012. – Vyp. 12. – S. 372–376.
5. *Zhyttieva kompetentnist osobystosti: vid teorii do praktyky : nauk.-metod. posib. /pid zah. red. I. H. Yermakova.* – Zaporizhzhia : Tsentrion, 2005. – 640 s.
6. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvitoi polityky / pid zah. red. O. V. Ovcharuk.* – K. : «K.I.S.», 2004. – 112 s.
7. *Kontsepsiia zmistu heohrafichnoi osvity dlia profilnoi shkoly // Heohrafiia ta osnovy ekonomiky v shkoli.* – 2007. – N 7–8. – S. 12–15.
8. Topuzov O. M. *Metodychni komponent zmistu novoho pidruchnyka z heohrafii dlia profilnoi shkoly* / O. M. Topuzov, T. H. Nazarenko // *Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats.* – K. : Pedagogichna dumka, 2009. – Vyp. 9. – S. 219–223.
9. Topuzov O. M. *Rol i mistse pidruchnyka v realizatsii kompetentnisnogo pidkhodu do navchannia* / O. M. Topuzov // *Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats.* – K. : Ped. dumka, 2012. – Vyp. 12. – S. 241–247.
10. *Pidruchnyk «Sotsialna i ekonomichna heohrafiia svitu» - 10-y klas (profilnyi riven)* / O. M. Topuzov, T. H. Nazarenko, L. V. Tymenko. – K. : Pedagogichna dumka, 2010. – 372 s.
11. *Navchalna prohrama z heohrafii [Elektronnyi resurs].* – Rezhym dostupu: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/
12. Shylina N. V. *Problema formuvannia heohrafichnykh poniat u zmistu suchasnykh shkilnykh pidruchnykiv z heohrafii* / N. V. Shylina ; *In-t pedahohiky APN Ukrainy // Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats.* – K. : Ped. dumka, 2009. – Vyp. 9. – S. 367–374.
13. Shylina N. V. *Dydaktychni zasady stvorennia pidruchnykiv z heohrafii dlia starshoi shkoly: istorychni ekskurs* / N. V. Shylina // *Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats.* / [red. kol. ; nauk. red. – O. M. Topuzov]. – K. : Pedagogichna dumka, 2012. – Vyp. 12. – S. 763–769.

Назаренко Т. Г., Шилина Н. В.,

ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДМЕТНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ С ПОМОЩЬЮ ТЕКСТОВОГО СОДЕРЖАНИЯ СОВРЕМЕННОГО УЧЕБНИКА ГЕОГРАФИИ

Авторы статьи – Назаренко Татьяна Геннадьевна – эксперт в области методики обучения географии и соавтор учебника географии для 10 класса, и Шилина Наталья Владимировна – учитель географии, которая внедряет в учебно-воспитательный процесс этот учебник. Текст совместно созданной статьи повествует о структурных особенностях содержания современного учебника по географии для формирования географической компетентности учащихся.

На основе проведенных психолого-педагогических исследований по использованию учебной книги на уроках географии в школе, авторами статьи сформулированы определяющие требования к содержательному наполнению учебника по географии для формирования географической компетентности у школьников и представлены консеквентные ориентиры в деятельности учителей географии.

Поскольку компетентностный подход в школьном географическом образовании должен сопровождаться изменениями в подходах и механизмах формирования содержания,

авторами статті учитивались концепція і стандарти освіти. Поєднання, як наслідок, впровадження компетентного підходу в навчання географії потребує перегляду змісту географічного освіти, що дозволить вибрати і структурувати його, тим самим досягти бажаного результату.

Ключові слова: підручник по географії; зміст географічного курсу; старшокласники, курси по вибору; навчальна програма, географічна компетентність; методична робота з підручником.

Nazarenko T., Shylina N.

FORMING OF SUBJECT COMPETENCE IN SCHOOL WITH THE HELP TEXT CONTENT OF GEOGRAPHY TEXTBOOK

The author of the article is Nazarenko Tetiana, a famous methodologist from the field of geography and Shylina Natalia, a teacher having significant experience, and a scientific degree. The article deals with the structural features of the contents of the modern textbook on geography, which form the geographical competence of high school pupils. On the basis of conducted psychological and pedagogical studies on the use of a textbook at the lessons of geography in school, the authors formulated the defining requirements for the content of a textbook on geography for the formation of pupils' geographical competence and presented consensus directions in the activities of teachers of geography.

The task of the school in the light of formation of geographical competence is to promote the geographic approach to research activities in education, as well as the introduction of methods of geographic education in teaching at school. To do this, it is necessary to strengthen the value of geographic education through a variety of optional courses: Political Geography, Constructive Geography, GPS, Geography of Natural Resources, Geography of Languages, and Geography of Culture of the World, Geography of Medicine, Country Studies and other.

As the competence approach in school-based geographic education should be accompanied by changes in approaches and mechanisms for the formation of content, we have taken into account the concept and standards of education. Therefore, as a consequence, the introduction of the competence approach in the geography requires a revision of the content of geographical education, which will allow to select and structure it, thereby achieving the desired result.

Authors of the article emphasize that competence imposes high requirements for independent professional activity, which is based on deep subject knowledge, ability to take responsibility, ability to act constructively, rationally, flexibly, actively, creatively, unite individuality and find the best ways for realizing personal potential.

Keywords: Geography textbook; content of the geographic course; high school, curriculum; geographic competence, elective courses; methodological work with the textbook.

УДК 373.3/.5.091.64:655.3.066](519.5)

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРУЧНИКАМИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ

О. В. Николюк,
*начальник відділу науково-методичного забезпечення
видання навчальної літератури,
Інститут модернізації змісту освіти
e-mail: olga_nikolyuk@ukr.net*

У статті автор розкрив деякі аспекти проблеми забезпечення підручниками закладів загальної середньої освіти. В контексті нового Закону України «Про освіту», оновлення